

SONJA NOVAK LUKANOVIČ

DVOJEZIČNA VZGOJA IN IZOBRAŽEVANJE: vloga v družbi in stališča posameznikov

(prikaz rezultatov raziskave)

Uvod

V prispevku bomo interpretirali rezultate raziskave "Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru", ki se nanašajo na dvojezično izobraževanje na narodnostno mešanem območju v Prekmurju. Na osnovi analitične obdelave empiričnih podatkov bomo prikazali posameznikov pogled na sedanji model dvojezičnega izobraževanja. Rezultati nas opozarjajo tudi na probleme in vprašanja, ki jih tak model dvojezične vzgoje in izobraževanja prinaša posamezniku in družbi. Poskušali bomo identificirati in interpretirati različne sprejemljivke dvojezičnega izobraževanja, ki na eni strani lahko vodijo v ustvarjanje oz. ohranjanje harmoničnih odnosov v družbi (sožitja), na drugi strani pa v ustvarjanje konfliktnih situacij. Raziskava ne posega v sam pedagoški proces in ne išče uspešnih oz. neuspešnih pedagoških metod dvojezične vzgoje in izobraževanja, ampak izhaja iz Fishmanove teze, da "družbeni faktorji niso samo zanimivi in ne osvetljujejo razumevanja dvojezične vzgoje in izobraževanja, ampak predstavljajo močne sile, ki krojijo uspeh ali neuspeh dvojezičnih izobraževalnih programov" (Fishman, 1976:25).

Dvojezično izobraževanje, ne glede kateri tip se v posameznem okolju uporablja, kot navajajo številni tuji strokovnjaki, ni rezultat določenega obnašanja posameznika, ampak je dvojezično izobraževanje rezultat številnih družbenih, zgodovinskih, kulturnih, ekonomskih, političnih faktorjev (Paulston, B., 1992:9).

Vsi ti faktorji ne oblikujejo samo dvojezično izobraževanje, ampak posredno oz. neposredno vplivajo tudi na posameznika in na njegovo percepcijo sprejemanja dvojezičnega izobraževanja, v katerem je posameznik subjekt. Raziskava s svojim empiričnim delom obravnava tudi področje dvojezičnega izobraževanja in tako posega na področje medetničnih odnosov, kajti v procesu dvojezičnega izobraževanja prihaja do stika dveh različnih skupin. Stik ni slučajan, ampak je na nek način, vsaj v določenem obdobju posameznika, stalen. Pri pojavu, ko sta dve etnični skupini v stiku, pa največkrat ena skupina prevzame vlogo dominantne. Prav ta narava dominance pa je pomemben faktor v etničnih odnosih, kar se odraža tudi v stališčih večine in manjšine do dvojezične vzgoje in izobraževanja.

Vprašanja, ki smo jih v naši analizi obravnavali bi lahko strnili v več vsebinskih sklopov, ki pa se po vsebini in odvisnosti med seboj prepletajo. Naš pristop je integrativen, kar pomeni, da odnos do dvojezične vzgoje in izobraževanja obravnavamo kot celoto in v analizo zajemamo številne odvisne sprejemljivke, ki vplivajo na oblikovnje posameznikovega sprejemanja dvojezične vzgoje in izobraževanja. Stališče posameznika do dvojezičnega izobraževanja in do konkretnega modela dvojezične vzgoje in izobraževanja, ki se uporablja na narodnostno mešanem območju v Prekmurju, pa kaže na vlogo in položaj dvojezične vzgoje in izobraževanja v družbi.

V analizi bomo posebej izpostavili tudi nekatere sprejemljivke, ki vplivajo na oblikovanje stališč do organiziranosti dvojezičnega izobraževanja oziroma, ki vplivajo na stališče do jezika v dvojezičnem izobraževanju.

1. Predstavitev rezultatov

Pri obravnavanju stališč posameznika oziroma posameznikov moramo upoštevati, da je sam pojem "stališče" zelo širok in da ga oblikujejo tako subjektivni kot objektivni faktorji. Prav zato smo anketirancem postavljali številna direktna vprašanja, ki obravnavajo posameznikovo stališče do dvojezične šole, marsikdaj pa je bilo stališče indirektno, vrinjeno med vprašanja, ki so obravnavala drugo problematiko. Pri interpretiranju smo upoštevali družbene in zgodovinske faktorje, ki so izoblikovali naš model dvojezičnega izobraževanja. Izhajali smo iz dejstev, da dvojezično izobraževanje poteka na narodnostno mešanem območju, kjer skupaj živita dve avtohtoni etnični skupnosti - Slovenci in Madžari in kjer širša družbena skupnost s številnimi normativnimi in finančnimi ukrepi "pozitivno" urejuje manjšinsko vprašanje. (Klopčič, V. & Stergar, J., 1993) Ta izhodišča so nas vodila v oblikovanje teze, da model dvojezičnega izobraževanja v Prekmurju ustvarja pogoje, ki vplivajo na oblikovanje medetničnih odnosov, ki jih zaznamujejo sožitje, spoštovanje in sprejemanje drugačnosti.

Pri ugotavljanju ustreznosti modela dvojezične vzgoje in izobraževanja nismo izhajali iz teze, da je model v pedagoškem in družbenem pogledu uspešen oziroma neuspešen, ampak smo želeli ustreznost ovrednotiti predvsem na osnovi odgovorov respondentov.

Področje vzgoje in izobraževanja je pomembno in ima vpliv oblikovanje identitete posameznika in skupine. Večina respondentov v naši raziskavi pripisuje družini najpomembnejšo vlogo pri oblikovanju identitete, šolo pa večina respondentov postavlja na drugo mesto po pomebnosti pri oblikovanju narodnostne identitete.

V številnih primerih, tako nam kažejo rezultati raziskave, stališče do dvojezičnega izobraževanja izhaja iz njihovih lastnih izkušenj in pa izkušenj, ki so si jih pridobili ob šolanju svojih otrok. Približno 30 odstotkov naših anketirancev se je na stopnji osnovne šole šolalo dvojezično- slovensko madžarsko,

medtem ko so se njihovi starši šolali enojezično-slovensko ali madžarsko. Več kot polovica njihovih otrok obiskuje oz. je obiskovala dvojezični vrtec (72,5%) ter dvojezično osnovno šolo (nižjo stopnjo 73,5%, višjo stopnjo 65,9%).

Podatki ustrezajo starostni strukturi anketirancev in neposredno odražajo zgodovinski in družbeni razvoj šolstva na narodnostno mešanem območju (najprej ločeni slovenski in madžarski oddelki, nato dvojezični oddelki). Na poklicni in srednji oz. višji stopnji pa je odstotek anketirancev in njihovih otrok, ki so obiskovali oz. obiskujejo dvojezične programe neprimerno manjši, kar odraža tudi stanje dvojezičnega srednjega izobraževanja na narodnostno mešanem območju. O problematiki le tega in o vlogi manjšinskega jezika -madžarskega v nadaljevanju šolanja poročajo nekatere druge študije (Novak-Lukanovič, S., 1991).

Izobraževanje in pa vloga manjšinskega jezika v njem predstavlja družbeno in ne neko nevtralno kategorijo, ki v narodnostno mešanih oz. večkulturnih okoljih odraža politično voljo in odnos večine do manjšine. Jezikovna politika družbe vedno zadeva tudi izobraževanje. Dvojezično izobraževanje ima več nalog oz. funkcij, od katerih je ena jezikovna in druga družbena. Jezikovna oz. komunikacijska vodi v ustvarjanje enakopravnih in enakovrednih jezikovnih kontaktov (stikov) med posamezniki, medtem ko družbena funkcija pomeni ustvarjanje odnosov sožitja, tolerance. Ena in druga se dopolnjujeta in sta v medsebojni odvisnosti. Tudi naša raziskava pri obravnavanju dvojezičnega izobraževanja odseva ti dve funkciji dvojezične šole.

Zanimalo nas je predvsem, kakšen je odnos respondentov do manjšinskega jezika v dvojezičnem izobraževanju. Večina anketirancev (68,2%) meni, da je v šoli madžarski jezik "ravno prav" prisoten. Razlika, ki se pojavi glede na narodno pripadnost se odraža predvsem pri mnenju, da je v šoli "preveč" oz. "premalo" možnosti uporabe madžarskega jezika. Tako 27,7 odstotkov Slovencev ter 18,7 odstotkov pripadnikov drugih narodov meni, da je v šoli preveč možnosti uporabe madžarskega jezika (tako meni samo 2,8% Madžarov), medtem ko je 17,8 odstotkov Madžarov mnenja, da je premalo možnosti za enakopravno uporabo madžarskega jezika. Kategorija "preveč" je v tako visokem odstotku pri Slovencih prisotna samo v odnosu do šole, pri obravnavanju drugih področjih pa (trgovina, cerkev, delovno mesto ...) nimajo takega mnenja.

Da je šola oz. izobraževanje pomembno pri uresničevanju narodnostne enakopravnosti kaže tudi podatek, da je po mnenju anketiranci prav šola mesto, kjer se redno, vsak dan, najbolj uveljavlja pravica madžarske manjšine do uporabe madžarskega jezika. To nas na nek način opozarja, da je uporaba manjšinskega jezika pretežno omejena na šolo in da je njegova uporaba manjša na drugih področjih posameznikovega družbenega življenja (banka, delovno mesto, pošta ...). Ta podatek lahko vpliva na oblikovanje teze, da se na narodnostno mešanem območju formalno zagotavlja, toda ne izvaja funkcionalna dvojezičnost ter da prihaja do pojava diglosije. To tezo potrjujejo tudi nekatere že opravljene študije (Mejak, R., Novak-Lukanovič, S., 1991).

Čeprav nekateri rezultati iz naše raziskave ne govorijo o enakopravnem in enakovrednem položaju manjšinskega in večinskega jezika v praksi, pa rezultati kažejo posameznikovo potrebo po razvijanju jezikovne kompetence v materinem in drugem jeziku. Pri tem se osebni interesi prepletajo z ekonomskimi. Več kot polovica anketirancev - tako Slovencev kot Madžarov in pripadnikov drugih narodov sodi, da je potrebno, da se slovenski otroci v šoli naučijo enako dobro madžarsko in slovensko. S statističnimi podatki to našo trditev lahko tudi potrdimo in opozorimo na razlike glede na narodno pripadnost:

11,6% Slovincem se zdi zelo potrebno in 55,6% Slovincem se zdi v glavnem potrebno, da bi se slovenski otroci naučili zelo dobro slovenski in madžarski jezik. Da je to nepotrebno se zdi samo 6,1 odstotka Slovincem, vseeno pa je 13,2%. Pri rezultatih, ki odražajo mnenje pripadnikov drugih narodov ni večjih odstopanj od rezultato, ki odražajo mnenje Slovencev. Pri Madžarih so podatki vsaj v dveh kategorijah nekoliko drugačni, kajti nekaj več odstotkov (15% več) jih meni, da je za slovenske otroke pomembno, da se naučijo enako dobro dva jezika, precej manjši pa je tudi odstotek Madžarov (manj ko 1 odstotek jih meni tako), ki meni, da je to nepotrebno.

Potrebo, da bi se slovenski otroci naučili enako dobro slovensko in madžarsko pa Slovenci in pripadniki drugih narodov utemeljujejo s trditvijo, da je to potrebno predvsem zaradi sporazumevnja, medtem ko Madžari sodijo, da je to potrebno, ker pač živijo na narodnostno mešanem območju.

Sliko narodnostne enakopravnosti, ki se uresničuje v praksi brez dvoma na nek način prikazuje potreba po znanju maternega in drugega jezika tako pri Slovincih kot pri Madžarih. To sliko dopolnjuje mnenje o pomenu učenja dveh jezikov za Slovence ali Madžare. Mnogokrat je mnenje pomembnejše, kajti odraža posameznikov odnos in vrednotenje določene problematike, medtem ko je potreba lahko mnogokrat odvisna tudi od objektivnih faktorjev in različna od subjektivnega mnenja posameznika.

Primerjava podatkov nam pokaže, da skoraj večina anketirancev (94,1%) meni, da je za madžarske otroke potrebno, da obvladajo oba jezika, medtem ko manj anketirancev meni (73,3%), da je znaje obeh jezikov potrebno otrokom slovenske narodnosti.

O posebej pomembni vlogi dvojezičnega izobraževanja kot institucionalne oblike zagotavljanja narodnostne enakopravnosti ter vloge jezika v njem, tako večinskega kot manjšinskega, pa priča tudi podatek, da se je velik odstotek Slovencev in pripadnikov drugih narodov naučil madžarski jezik prav v vrtcu in v šoli. Tudi večina Madžarov se je naučila slovenski jezik v vrtcu in v šoli. Rezultat je na nek način enostranski, kajti zanemarljivo dejstvo, da je pojem "naučiti se" zelo širok in vsebuje različne stopnje znanja jezika. Predvsem se ta različenost odraža pri znanju drugega jezika in vpliva tudi na uspešnost izvajanja dvojezičnega vzgojnoizobraževalnega programa v šoli (Nečak-Lük, 1992: 110-117).

Razhajanja med tem, kaj bi bilo potrebno in kaj je pomembno ter med dejanskim stanjem oziroma prakso pa obstaja. Čeprav se prav v šoli najbolj

uveljavlja dvojezičnost, pa to velja predvsem za izobraževalni proces, medtem ko v različnih govornih situacijah v šoli (s sošolci, učitelji ...) Slovenci pretežno uporabljajo samo slovenski jezik, prav tako pripadniki drugih narodov. Slovenski in madžarski jezik uporablja samo 7,9 odstotka Slovencev, medtem ko mnogo več Madžarov uporablja oba jezika (33,8%). Zelo majhen odstotek Madžarov uporablja samo slovenski jezik. Tako tudi ti podatki kažejo in opozarjajo na funkcionalno diferenciacijo jezikov v dvojezični šoli.

Odnos do izobraževanja kot celote smo lahko izluščili tudi iz posebnega sklopa v vprašalniku, ki je vseboval trditve o dvojezični šoli. Z nanizanimi trditvami smo želeli ugotoviti ali se anketiranci strinjajo ali ne s trditvami oziroma ali so do njih indiferentni. Prav ta sklop nam je v največji meri prikazal resničen odnos posameznika do dvojezičnega izobraževanja. Tudi metodološka obravnava se je nekoliko razlikovala, kajti pri interpretaciji rezultatov nismo izhajali samo iz osnovnih statističnih kazalcev, ampak smo najprej z faktorsko analizo, na osnovi vrednosti vsake komponente izbrali najbolj signifikantne sprejemljivke, ki smo jih vključili v indeks. Indeks smo poimenovali dvojezično izobraževanje, kajti vse sprejemljivke, ki sestavljajo indeks se nanašajo na dvojezično izobraževanje. Na osnovi statistične obdelave smo izključili 3 sprejemljivke, ki so se izkazale kot netipične (učitelji dovolj dobro obvladajo slovenski jezik; otroci se radi učijo slovenski jezik; učitelji dovolj dobro obvladajo madžarski jezik). Tako smo pri indeksu dvojezično izobraževanje ter tudi pri posameznih komponentah z analizo variance poizkušali poiskati najbolj signifikantne povezave z jezikom šolanja, izobrazbo anketiranca, starostjo in narodnostjo anketiranca.

Analiza variance indeksa dvojezično izobraževanje z jezikom šolanja, starostjo, narodnostjo, šolanjem otrok je pokazala, da skoraj zagotovo obstoja verjetnost, da vse te variable vplivajo na stališče posameznika do dvojezičnega izobraževanja. Tako je pri statistični obdelavi posameznih variabel z indeksom dvojezično izobraževanje vrednost p vedno manjša od 0,05 ($p=0,000$), povezavo pa odraža tudi visoka vrednost eksperimentalnega F - na primer narodnost v povezavi z dvojezičnim izobraževanjem ima F 97, 127). Izobrazba anketiranca se ni izkazala kot signifikantna v odnosu do dvojezične šole ($p=0,175$, nizka vrednost F - $F=1,657$) ter tudi v odnosu do posameznih variabel.

Klasifikacijska analiza sprejemljivke starost v korelaciji (v povezavi) z indeksom dvojezično izobraževanje pa nam je pokazala, da od poprečja najbolj odstopajo v pozitivno smer anketiranci starejši od 50 let, v negativno pa anketiranci od 31-50 let (do 30 let je odstopanje v pozitivno, toda nižje kot pri skupini do 50 let). Analiza nam je tudi pokazala, da je pri tej variabli v celoti samo 4% odstopanje. V vzorcu največji odstotek predstavljajo anketiranci v kategoriji 31-50 let. Predvsem mlajši iz te skupine pa so si lahko izoblikovali stališče do dvojezične šole na osnovi lastnih izkušenj.

Klasifikacijska analiza sprejemljivke jezik šolanja v korelaciji z indeksom dvojezično izobraževanje je pokazala odstopanja od poprečja (v pozitivno smer) predvsem pri anketirancih z madžarskim jezikom šolanja. Teh je bilo v našem

vzorcu najmanj ($N=73$). Največ anketirancev se je šolalo dvojezično in ti ne odstopajo od poprečja celotne skupine.

Rezultati, ki so v povezavi s starostjo, jezikom šolanja nam potrjujejo, da je jezik šolanja neposredno odvisen od starosti anketiranca. Pri razlagi oz. pri razumevanju teh podatkov je potrebno upoštevati nekatera zgodovinska dejstva, ki so vplivala na oblikovanje modela dvojezičnega izobraževanja, ki se izvaja danes v Prekmurju (Nečak-Lük, A., 1983).

Starost in narodnost anketiranca sta bila mnogokrat pri naših trditvah najbolj signifikantni variabli. Rezultati so tudi pokazali, da starost in narodnost anketiranca vplivata ne samo na integrativno stališče do dvojezične vzgoje, ampak tudi na številne posamezne variable.

Toda starost v korelaciji z nekaterimi variablami se ni pokazala vedno kot najbolj signifikantna. Starost vpliva na posameznikovo stališče do organizacije dvojezičnega izobraževanja, kar se kaže pri odgovorih, da bi bili primernejši enojezični oddelki ($p=0,000$, $F=13,520$). Povezava s starostjo anketiranca ni tako izrazita pri trditvi, da naj dvojezično šolo obiskujejo samo otroci madžarske narodnosti ($p=0,055$, $F=2,921$). S trditvijo, da bi bili primernejši enojezični oddelki se popolnoma oziroma v glavnem strinja precej večji odstotek Slovencev in drugih kot pa Madžarov.

Trditev, da bi bili primernejši enojezični oddelki ter trditev, da naj dvojezično šolo obiskujejo samo madžarski otroci odraža po naši presoji tudi odnos posameznika do sedanjega modela, odnos do dvojezičnosti in indirektno tudi odnos do manjšinske problematike.

Vsako izobraževanje, posebej pa dvojezično ima izobraževalno in družbeno funkcijo. Uspešnost izobraževanja se kaže tudi v uspešnem nadaljevanju šolanja. Več kot polovica anketirancev iz naše raziskave, ne glede na narodno pripadnost, se strinja s postavljeno trditvijo, "da dvojezična šola daje dovolj znanja za nadaljnje šolanje". Večjih odstopanj med Slovenci, Madžari oz. drugimi ni. Čeprav rezultat odraža mnenje posameznikov, torej je bolj subjektivno obarvan, pa rezultati študije o nadaljevanju šolanja poročajo o uspešnem nadaljevanju šolanja po končani dvojezični osnovni šoli (Novak-Lukanič, S., 1992) in tako potrjujejo tudi naš rezultat.

Kljub temu, da velik odstotek anketirancev sodi, da dvojezična šola daje dovolj znanja za nadaljnje šolanje, torej da je **kvalitetna**, pa se na drugi strani dokaj velik odstotek anketirancev (odstopajo v negativno smer Slovenci in drugi) strinja oziroma v glavnem strinja, da bi bili primernejši enojezični oddelki. To njihovo mnenje so po vsej verjetnosti izoblikovali najrazličnejši družbeni faktorji. Mnenje je tudi v povezavi s trditvijo, da je raba dveh jezikov pri pouku moteča.

Rezultati, ki na nek način odražajo kritičen oziroma odklonilen odnos do sedanjega modela dvojezičnega izobraževanja (raba dveh jezikov je zelo moteča; model je neustrezen ...) so v povezavi z narodno pripadnostjo anketirancev, kajti večji odstotek Slovencev in drugih sodi, da bi bili primernejši enojezični oddelki ter da je raba dveh jezikov pri pouku moteča. Podatek, ki kaže

na tolerantnost in na sprejemanje dvojezične oz. dvokulturne realnosti pa je, da se več kot polovica anketirancev ne strinja, da bi dvojezično šolo obiskovali samo madžarski otroci, kar na nek način pomeni, da podpirajo in sprejemajo model dvojezične šole. To trditev lahko podkrepimo s podatkom, da ima le približno 20 odstotkov (20,5%) anketirancev iz našega vzorca odklonilno oziroma negativno stališče do sedanjega modela dvojezičnega izobraževanja. Med temi anketiranci, ki imajo odklonilen odnos do sedanjega načina organiziranosti dvojezičnega izobraževanja minimalno odstopajo Slovenci, kar si lahko razlagamo, da odklonilen odnos najbrž ne izhaja samo iz nesprejemanja oz. netoleriranja drugačnosti, ampak je povezan tudi z nekaterimi drugimi kazalci (kvaliteta izobraževalnih programov, posameznik izhaja iz drugega kulturnega okolja, slab učni uspeh posameznika ali njegovih otrok ...).

Rezultati ne kažejo korelacije z izobrazbo anketiranca ali z vplivom šolanja otrok v osnovni šoli.

Zaključek

Analiza empiričnih podatkov, ki se nanašajo na dvojezično vzgojo in izobraževanje kot celoto ter na posamezne sprejemljivke, ki oblikujejo model dvojezičnega izobraževanja nam kaže, da večji del prebivalstva sprejema model, ki se izvaja na narodnostno mešanem območju v Prekmurju ter da ga ocenjuje kot uspešnega. Rezultati kažejo, da imajo Slovenci in drugi bolj kritičen oz. odklonilen odnos do dvojezične šole kot pa Madžari (klasifikacijska analiza znotraj skupine kaže odstopanja v negativno smer pri Slovencih in drugih; $p=0,0000$), kar na nek način tudi odraža vlogo in položaj dvojezične šole in dvojezičnosti v širši družbeni skupnosti. Pri vrednotenju podatkov moramo upoštevati, da je bila anketa opravljena v letu 1991, ki predstavlja za Slovenijo in za slovensko družbo neko prehodno obdobje, ki je novo, toda pretkano in prepleteno s preteklostjo, kar se brez dvoma odraža tudi na mnenjih naših anketirancev.

Reference:

- Fishman, J. 1976, Bilingual education: The state of social science inquiry. Center for Applied Linguistics.
- Paulston, C.B. 1992, Sociolinguistic Perspectives on Bilingual Education. Clevedon: Multilingual Matters.
- Klopčič, V., Stergar, J. (ed.) 1993, Minorities in Slovenia. Ljubljana:
- Mejak, R., Novak-Lukanovič, S. 1991, The participation of parents, school and the social surrounding in the implementation of the concept of bilingual education. Ljubljana: INV.

- Nečak-Lük, A. 1983, Družbene razsežnosti dvojezičnosti na narodnostno mešanem območju Prekmurja. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Nečak-Lük, A. 1992, Literacy Acquisition in a bilingual school. Ljubljana: RIG.1 10-117.
- Novak-Lukanovič, S. 1992, Jezik manjšine in izobraževanje. Ljubljana: RIG. 118-124.

Summary

Bilingual education: its role in society and individual views

The paper deals with different individual viewpoints bilingual education and the role of minority language within. We were interested in respondents' views concerning the present model of bilingual education that is being implemented in the ethnically mixed area of Prekmurje. We ascertained that according to the majority of respondents, regardless of their ethnic adherence, age or education, bilingual education proved successful in creating co-existence between members of Hungarian and Slovene ethnic community. Deviations were traced in answers referring to the language component of bilingual education. Thus, with viewpoints concerning the role and significance of minority language in educational process, respondents' answers vary particularly according to age and ethnic adherence. Results of the study indicate that minority and majority members' opinions as to who should attend bilingual school differ slightly. There are also slight differences between respondents as to the greater adequacy of monolingual classes. The results presented in the paper point out indirectly that language policy and language practice in schooling represent only one of the elements serving for the efficiency assessment of bilingual school, which is influenced by numerous political, social and economic factors.